

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕЖ ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ СІМЕЙНИХ ПРАВ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Логвінова М. В.

У статті аналізуються наявні в доктрині приватного права класифікації меж здійснення суб'єктивних прав, диференціація яких в основному здійснюється за такими критеріями, як підстави їх установлення та/або сфера їх застосування. Водночас відзначається існування «більш» широких меж, які стосуються здійснення всіх суб'єктивних прав, а також меж, що стосуються здійснення конкретних суб'єктивних прав. Тому автор статті стверджує, що межі здійснення суб'єктивних сімейних прав становлять складну багаторівневу структуру, що характеризується ієрархічністю відповідно до поширення їхньої дії на більш чи менш широке коло правовідносин (від найбільш загальних меж здійснення, що стосуються здійснення будь-яких суб'єктивних прав, зокрема й сімейних, і до індивідуальних меж здійснення конкретного суб'єктивного сімейного права). Такий підхід дозволяє автору виокремлювати нормативно встановлені (нормативні) межі здійснення суб'єктивних сімейних прав та індивідуальні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав.

У статті стверджується, що нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав не є однорідними, оскільки можуть мати різну сферу застосування, коригуючи здійснення всіх суб'єктивних сімейних прав або окремих їх різновидів. Тому можна виділяти: 1) загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються основними засадами / принципами здійснення суб'єктивних сімейних прав; 2) загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав; 3) спеціальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав.

Індивідуальні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, на відміну від меж нормативних, є однорідними, оскільки стосуються здійснення конкретних суб'єктивних сімейних прав. Їх формують обмеження, що виникають на підставі індивідуальних правових актів, які адресовані конкретно визначеним особам.

Ключові слова: межі здійснення суб'єктивних прав, сімейні права, класифікація меж здійснення суб'єктивних сімейних прав.

Lohvinova M. V. Criteria for classifying the limits of the exercise of subjective family rights: scientific and theoretical aspect

The article analyzes the existing classifications in the doctrine of private law of the limits of the exercise of subjective rights, the differentiation of which is mainly carried out according to such criteria as the grounds for their establishment and / or scope. At the same time, there is a existence of "more" broad limits relating to the exercise of all subjective rights, as well as limits relating to the exercise of specific subjective rights. Therefore, the author of the article argues that the limits of the exercise of subjective family rights are a complex multilevel structure, characterized by hierarchy in accordance with their extension to a more or less wide range of legal relations (from the most general limits of exercise relating to the exercise of any subjective rights, including family - and to the individual limits of the implementation of a particular subjective family right). This approach allows the author to distinguish between normatively established (normative) limits of the exercise of subjective family rights and individual limits of the exercise of subjective family rights.

At the same time, the article argues that the normative limits of the exercise of subjective family rights are not homogeneous, as they may have different scope, adjusting the exercise of all subjective family rights or their individual varieties. Therefore it is possible to allocate: 1) the general normative limits of realization of subjective family rights which are defined by the basic principles (principles) of realization of subjective family rights; 2) the general normative limits of the exercise of subjective family rights, which are determined by the general provisions of family law and relate to the exercise of any family rights; 3) special normative limits on the exercise of subjective family rights, which are determined by special provisions of family law and relate to the exercise of certain types of family rights. Individual boundaries of the exercise of subjective family rights, in contrast to the boundaries of the normative, are homogeneous, as they relate to the exercise of specific subjective family

rights. They are formed by restrictions arising on the basis of individual legal acts, which are addressed personally to certain persons.

Key words: *limits of exercise of subjective rights, family rights, classification of limits of exercise of subjective family rights.*

Постановка проблеми та її актуальність. Питання класифікації меж здійснення суб'єктивних прав має велике теоретичне і практичне значення. З позицій доктрини класифікація меж здійснення суб'єктивних прав необхідна для дослідження таких правових категорій, як: «реалізація права», «здійснення права», «зловживання правом». Складність та дискусійність цього питання полягає в різноманітності наукових підходів як щодо самого розуміння категорії «межі здійснення суб'єктивних прав», так і виокремлення їх різновидів [1, с. 140]. Практичне значення дослідження різноманітності меж здійснення суб'єктивних прав, з одного боку, засвідчує правомірність поведінки уповноваженої особи під час реалізації її правомочностей, а з іншого - надає їй можливість безперешкодно діяти у відповідних правових межах. Водночас відкритими для дослідження є критерії класифікації меж здійснення сімейних суб'єктивних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання меж здійснення суб'єктивних прав, зокрема й сімейних, та критеріїв їх класифікації висвітлені у працях таких науковців, як: В.П. Грібанов, Д.В. Горбась, І.В. Жилінкова, О.С. Іоффе, В.О. Кожевникова, О.О. Кот, Л.В. Красицька, О.Є. Мічурін, О.Я. Рогач, М.О. Стефанчук, Я.М. Шевченко й інші.

Метою статті є дослідження доктринальних розробок науковців із питань класифікації меж здійснення суб'єктивних прав, зокрема й сімейних, та розроблення авторської класифікації меж здійснення суб'єктивних сімейних прав. Адже правильна класифікація, тобто повна, побудована за логічно застосовуваними класифікаційними ознаками, забезпечує вивчення всіх без винятку різновидів об'єкта аналізу.

Виклад основного матеріалу. Звернення до сучасних цивілістичних розвідок таких учених, як М.О. Стефанчук [2, с. 78-81], Д.В. Горбась [3, с. 4], О.Я. Рогач, констатує наукову активність у дослідженні критеріїв класифікації меж здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Так, О.Я. Рогач відзначає багатоманітність поглядів щодо меж здійснення суб'єктивних прав і висловлює думку щодо неможливості здійснення

класифікації меж здійснення суб'єктивних прав за якимось одним критерієм. Науковець пропонує здійснювати диференціацію меж здійснення суб'єктивних прав на групи за критеріями, що характеризуються як підстави для їх установлення. Автором виділено: 1) залежно від нормативно-правового закріплення меж здійснення суб'єктивних прав: *абсолютні межі здійснення суб'єктивних прав*, що збігаються з межами суб'єктивного права через імперативний метод правового регулювання меж суб'єктивного права, та *відносні межі здійснення суб'єктивних прав*, що надають суб'єкту можливість використовувати надане йому право на свій розсуд за принципом диспозитивності; 2) залежно від характеру прояву: *зовнішні (об'єктивні) межі здійснення суб'єктивних прав*, що поділяються на: а) загальні (вони є загальними для всіх галузей і виступають основними принципами права); б) спеціальні (притаманні одній або кільком галузям права, що встановлюються залежно від особливостей нормативного регулювання відповідних суспільних відносин і можуть характеризуватися як галузеві та/або міжгалузеві принципи права), та *внутрішні (суб'єктивні) межі здійснення суб'єктивного права*, що відображають межі зовнішнього розсуду суб'єкта правовідносин [1, с. 144-147].

Водночас, незважаючи на наявні ґрунтовні розвідки критеріїв меж здійснення суб'єктивних прав, перед доктриною й надалі стоїть складне завдання щодо пошуку таких критеріїв класифікації меж здійснення суб'єктивних прав, які б, з одного боку, об'єднували їх у систему, а з іншого - визначали особливості окремих груп меж здійснення суб'єктивних прав [1, с. 147]. Адже можна наводити досить численну та різноманітну кількість класифікацій меж здійснення суб'єктивних прав, проте практичне значення матиме сформована система меж здійснення суб'єктивних прав, яка б відображала механізм їхнього впливу на процес здійснення конкретного суб'єктивного права. Тому, з огляду на вищезазначене, запропоноване О.Я. Рогачем бачення різновидів меж здійснення суб'єктивних прав не повною мірою виконує це завдання, оскільки воно передбачає існування двох відносно самостійних їх класифікацій, а не єдиної системи, водночас кожна з наведених класифікацій є деякою мірою загальною.

У цьому контексті більш «системним» можна вважати запропонований О.О. Котом поділ меж здійснення суб'єктивних прав за критерієм джерел їхнього походження на такі види, як: 1) договірні (індивідуальні межі, установлені сторонами

в договорі); 2) законодавчі (обмеження, які прямо встановлені законом); 3) надзагальні (виводяться із принципів приватного права і діють за відсутності будь-яких інших обмежень, установлених договором або законом) [4, с. 95].

Авторські бачення класифікації меж здійснення суб'єктивних прав висловлюються й у рамках досліджень окремих видів галузевих правовідносин.

Так, О.Л. Зайцев у рамках дослідження спадкових правовідносин виділяє такі межі здійснення суб'єктивних спадкових прав, як: суб'єктні (визначаються рамками дієздатності суб'єкта права); часові (законом можуть встановлюватися терміни (строки) здійснення деяких прав); межі, що визначаються способами здійснення права тощо [5, с. 273].

Н.С. Марценко за результатами дослідження житлових правовідносин пропонує такі класифікації меж здійснення суб'єктивних житлових прав: 1) залежно від способів фіксації у праві: установлені на рівні заборон, обов'язків, дозволів; 2) залежно від ступеня визначеності: абсолютні та відносні; 3) залежно від сфери правового регулювання: визначені нормами приватного права і визначені нормами публічного права; 4) залежно від наявності вольового елементу: установлені законодавством, договором, судовим рішенням, заповітом тощо [6, с. 8].

Л.В. Красицька до меж здійснення особистих та майнових прав батьків і дітей відносить: 1) часові межі здійснення (визначаються моментом виникнення та припинення суб'єктивних сімейних прав); 2) відповідність призначенню прав батьків і дітей (забезпечення досягнення визначеної сімейним законодавством мети); 3) повагу до прав інших осіб; 4) урахування публічних інтересів (збереження традиційних сімейних цінностей, пріоритет сімейного виховання дитини) [7, с. 209].

Практично всі розглянуті вище класифікації меж здійснення суб'єктивних прав передбачають їх диференціацію за такими критеріями, як підстави для їх встановлення та/або сфера їх застосування. Водночас відзначається існування «більш» широких меж, які стосуються здійснення чи не всіх суб'єктивних прав, а також меж, що стосуються здійснення конкретних суб'єктивних прав. Тому межі здійснення суб'єктивних сімейних прав становлять складну багаторівневу структуру, що характеризується ієрархічністю відповідно до поширення їхньої дії на більш чи менш широке коло правовідносин (від найбільш загальних меж здійснення, що стосуються здійснення будь-яких суб'єктивних прав,

зокрема і сімейних, до індивідуальних меж здійснення конкретного суб'єктивного сімейного права), а також диференціацію за підставами виникнення (від установлених загальними засадами / принципами сімейного права до встановлених правочинами, що виражають диспозитивність правового регулювання сімейних відносин та їхній переважний приватноправовий характер).

Зупинимось докладніше на висловленому вище твердженні. Насамперед не можна погодитися з думкою, що межі здійснення суб'єктивних прав визначаються суто законодавством, хоча саме такий висновок можна зробити після ознайомлення з дефініціями цього поняття, що пропонуються деякими науковцями [6, с. 8; 8].

Якщо звернутися до загальних положень теорії права, то за видами правове регулювання може бути нормативним та індивідуальним. Нормативне правове регулювання здійснюється за допомогою правових норм, що закріплені в окремих джерелах права (переважно в нормативно-правових актах), поширюються на невизначену кількість відносин, адресовані не персоніфікованому колу осіб та мають імперативний характер [9, с. 217-218]. Такі положення законодавства, що містять забороняючі та зобов'язувальні правові приписи або забороняють вчиняти певні дії (виходити за визначені рамки) під час здійснення права, або зобов'язують допускати у сфері своїх інтересів деякі дії з боку інших осіб. Водночас уважаємо, що межі здійснення суб'єктивних сімейних прав не можуть визначатися нормами, які зобов'язують вчиняти позитивні дії на користь інших осіб або в суспільних інтересах, оскільки їх варто розглядати як юридичні сімейні обов'язки. Водночас індивідуальне правове регулювання спрямовується на врегулювання конкретних / одиничних актів соціальної поведінки (у нашому випадку - здійснення конкретних суб'єктивних сімейних прав), поширюється лише на персонально визначених осіб і, що важливо, ґрунтується на індивідуальних правових актах [9, с. 218].

Отже, можна вести мову про виокремлення двох «полярних» категорій, а саме: 1) нормативно встановлених / нормативних меж здійснення суб'єктивних сімейних прав; 2) індивідуальних меж здійснення суб'єктивних сімейних прав.

Нормативно встановлені (нормативні) межі здійснення суб'єктивних сімейних прав не є однорідними, оскільки можуть мати різну сферу застосування, коригуючи здійснення всіх суб'єктивних сімейних прав або окремих їх різновидів. Тут, зокрема, можна виділяти:

- загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються основними засадами / принципами здійснення суб'єктивних сімейних прав. Загалом, такі принципи мають загальноправовий характер, оскільки значною мірою ґрунтуються на основних конституційних положеннях, а також притаманні іншим галузям приватного права (зокрема, цивільному праву). Відповідно, загальні нормативні межі, що визначаються основними засадами / принципами здійснення суб'єктивних сімейних прав, можуть також розглядатися як загальноправові. Вони, зокрема, визначаються положеннями ст. 7 «Загальні засади регулювання сімейних відносин» Сімейного кодексу (далі - СК) України;

- загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав. Так, під час здійснення суб'єктивних сімейних прав неповнолітніх, а також осіб, дієздатність яких обмежена, застосовуються обмеження, пов'язані з обов'язковою участю батьків чи піклувальників (ч. 2 ст. 14 СК України);

- спеціальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав. Як приклад можна навести положення ч. 2 ст. 54 СК України (спільне вирішення подружжям на засадах рівності всіх питань життя сім'ї); ч. 1 ст. 59 СК України (здійснення подружжям права особистої приватної власності з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей); ч. 1 ст. 65 СК України (розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, виключно за взаємною згодою подружжя), які визначають взаємні межі здійснення прав подружжя.

Індивідуальні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, на відміну від меж нормативних, є однорідними, оскільки стосуються здійснення конкретних суб'єктивних сімейних прав. Як уже зазначалося, їх визначають (формують) обмеження, що виникають на підставі індивідуальних правових актів, які адресовані конкретно (персонально) визначеним особам. У літературі наголошується на важливості індивідуальних правових актів у сфері сімейного права. Так, на думку Н.В. Багрової, індивідуальне регулювання сімейних відносин є об'єктивною необхідністю, оскільки в багатьох випадках характер цих відносин виключає саму можливість їхнього нормативного правового регулювання [10, с. 1-3].

Загалом під індивідуальними правовими актами прийнято розглядати правові акти, що видаються визначеними в законі уповноваженими суб'єктами та передбачають персоніфіковану модель поведінки конкретних осіб у межах, установлених правовими нормами [10, с. 1-3]. У нашому випадку до них належать рішення суду щодо врегулювання сімейних спорів, а також акти інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями у сфері сімейних відносин.

Що стосується перших, то ч. 4 ст. 19 СК України передбачено ухвалення судових рішень із таких питань, як: участь одного з батьків у вихованні дитини; визначення місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері чи батька, що позбавлені батьківських прав; відібрання дитини від особи, яка незаконно тримає її в себе; управління батьками майном дитини тощо.

До актів суб'єктів, що наділені владними повноваженнями у сфері сімейних відносин, належать, зокрема, рішення органів опіки та піклування, а також органів реєстрації актів цивільного стану.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 19 СК України органи опіки та піклування наділені досить широкими повноваженнями щодо ухвалення рішень із питань забезпечення та захисту прав і законних інтересів неповнолітніх дітей або осіб, дієздатність яких обмежена. Водночас такі рішення є обов'язковими для виконання тими суб'єктами, яким вони адресовані.

Що стосується індивідуальних актів органів реєстрації актів цивільного стану, то, наприклад, за наявності відомостей щодо існування перешкод для державної реєстрації шлюбу керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану своїм рішенням може її відкласти на строк до трьох місяців; водночас відповідне рішення може бути оскаржене в судовому порядку (ч. 3 ст. 32 СК України, п. 10 підрозд. 2 розд. III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 [11]).

Логічним у цьому контексті видається питання про можливість визнання договору як засобу здійснення індивідуального правового регулювання, відповідно - чи можуть індивідуальні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав встановлюватися сімейними договорами? З одного боку, науковці вказують на існування меж здійснення суб'єктивних прав, що виникають на підставі правочинів (договорів). Зокрема, О.О. Кот веде мову

про індивідуальні межі, що встановлюються сторонами в договорі [4, с. 95]; Д.В. Горбась виділяє межі здійснення суб'єктивних прав, що визначені договорами [3, с. 4]. З іншого боку, для загальної теорії права традиційною є думка, згідно з якою договори не розглядаються як індивідуальні правові акти, оскільки видання останніх переважно пов'язується із правозастосовною діяльністю суб'єктів, що наділені владними повноваженнями [9, с. 218].

Однак вивчення літератури вказує на необхідність застосування більш широкого підходу до поставленого питання. Річ у тому, що договір є універсальною правовою категорією, а тому його можна розглядати по-різному. Так, загальноприйнятним є його розуміння як: правочину, юридичного факту, правовідношення (зобов'язання) та юридичної форми (документ). Водночас натепер низка науковців, окрім вказаного, характеризують договір як джерело / форму права, що закріплює правові приписи, спрямовані на врегулювання конкретних суспільних відносин [12, с. 62]. Так, на думку Р.А. Майданика, у юридичній літературі утвердилася ідея щодо розширеного тлумачення поняття «джерела права», а договір може розглядатися джерелом права з урахуванням того, що його нормативність полягає у встановленні правила (виду і міри належної поведінки) незалежно від того, на одноразове чи багаторазове використання конкретизованими або неконкретизованими суб'єктами воно розраховане [13, с. 41-42].

Аналогічної думки дотримуються низка дослідників у галузі сімейного права. Зокрема, Л.В. Красицька розглядає сімейно-правовий договір як правову форму регулювання сімейних відносин [14, с. 44]. На погляд О.В. Розгон, розуміння договору в сімейному праві як регулятора сімейних відносин найбільшою мірою відображає його сутність [15, с. 15]. Н.В. Багрова виділяє договірне і позадоговірне індивідуальне правове регулювання сімейних відносин, наголошує водночас на визначальній ролі шлюбних договорів щодо регламентації майнових відносин подружжя [10, с. 1-3].

Отже, аргументованим видається твердження, що сімейні договори можна розглядати як засіб здійснення індивідуального правового регулювання та підставу для встановлення обмежень щодо здійснення суб'єктивних прав у сфері сімейного права. Водночас вони можуть стосуватися значного кола сімейних правовідносин, визначати індивідуальні межі здійснення тих чи інших суб'єктивних сімейних прав. Адже завдяки

договорам суб'єкти сімейних відносин як їхні сторони можуть урегулювати питання майнового і немайнового характеру, а також домовитися про форми, методи та засоби виховання й утримання дітей тощо [15, с. 5]. Прикладом зазначеного слугує чинний «Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, яким передбачено застосування подружжям таких договорів: про порядок користування майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності; про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності; про виділ у натурі частки з майна, що є у спільній сумісній власності; про надання утримання; про припинення права на утримання за домовленістю подружжя; про розмір та сплату аліментів на дитину; про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; про спільне проживання та ведення спільного господарства. Водночас зазначений перелік не є вичерпним, а тому суб'єкти сімейних відносин мають право укладати одне з одним також інші («непоіменовані») сімейні договори [16, с. 29-30].

Висновки. У результаті проведеного аналізу сучасних приватноправових концепцій меж здійснення суб'єктивних сімейних прав та критеріїв їх класифікації пропонуємо у складі меж здійснення суб'єктивних сімейних прав виділяти:

1) нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що охоплюють:

- загальні нормативні межі, що визначаються основними засадами / принципами здійснення суб'єктивних сімейних прав і мають загальноправовий характер;

- загальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються загальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення будь-яких сімейних прав;

- спеціальні нормативні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що визначаються спеціальними положеннями сімейного права і стосуються здійснення окремих видів сімейних прав;

2) індивідуальні межі здійснення суб'єктивних сімейних прав, що можуть встановлюватися судовими рішеннями, актами уповноважених органів, а також сімейними договорами.

Література

1. Рогач О.Я. Класифікація меж здійснення суб'єктивних прав. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 140-149.

2. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 202 с.

3. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.

4. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 550 с.

5. Зайцев О.Л. Межі здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 272-275.

6. Марценко Н.С. Межі здійснення житлових прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.

7. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 496 с.

8. Михайленко О.О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Запоріжжя, 2003. 225 с.

9. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

10. Багрова Н.В. Индивидуальные акты в механизме правового регулирования имущественных отношений супругов. *Право и политика*. 2019. № 9. С. 1-8.

11. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 31.07.2021).

12. Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія / за заг. ред. В.А. Василюєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.

13. Майданик Р.А. Система источников гражданского права Украины. *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання)* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19 жовтня 2012 р. : у 2-х т. Київ : ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. С. 37-46.

14. Красицька Л.В. Договір як правова форма регулювання сімейних відносин. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин* : матеріали Науково-практичної конференції, м. Харків, 17 лютого 2017 р. Харків : Право, 2017. 338 с. С. 44-47.

15. Розгон О.В. Договори в сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 301 с.

16. Сімейне право України : підручник / за ред. А.О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

*Логвінова М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України,
докторантка ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя
Стефаніка»*